

*Мудриєвська Л. М.,
кандидат юридичних наук, кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри теорії держави і права, конституційного права
та державного управління ДНУ імені Олеся Гончара*

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ РОЛЬ В СТАНОВЛЕННІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В ТРУДАХ Ф. В. ТАРАНОВСЬКОГО

Визначення поняття «правова держава» безпосередньо пов'язано із з'ясування питання прав людини. І це проблема всієї сучасної теорії права і держави, бо саме від цього залежить розвиток сучасного людства. Тези присвячені класифікації прав людини та їх ролі у формуванні правової держави відомого російського та українського історика права, представника позитивістської школи права Ф. В. Тарановського.

Дефініцію «правова держава» та її ознак можна знайти ще у древньогрецьких і римських авторів – Платона, Аристотеля, Цицерона. Новий поштовх для детального розвитку теорії правової держави дали праці І.Канта і Г. Гегеля. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ сторіччя це питання було серед найбільш досліджуваних в теорії держави і права.

Ф. В. Тарановський підійшов до цього питання не з позиції дослідження держави та правової держави як її різновиду, а з точки зору ролі права у становленні правової держави і його впливу на діяльність державної влади. Так, він пропонував: «Переходимо до розгляду іншої сторони взаємовідносин між правом і державою, а саме, – до питання про вплив права на державну організацію, або, висловлюючись точніше, до питання про дію права як норми організації і функціонування державної влади». Правова держава визначається правовими формами влади, межами її реалізації та визнанням прав підданих. Вчений констатував той факт, що сучасне вчення про правову державу істотним моментом для правової держави вважає спрямованість діяльності держави, або, іншими словами, питання про те, як держава править.

У розвитку правової держави можна виділити дві стадії: перша характеризується встановленням законності правління, друга ж, понад законність правління, – ще і визнанням суб'єктивних публічних прав підданих, які, через це, стають громадянами. Закон-

ність правління характеризує той державний порядок, при якому встановлюється верховенство закону як у формуванні влади, так і в її діяльності. У діяльності державних органів це верховенство проявляється у правильній, регламентованій ієрархічній формі володарювання, чіткому розподілі функцій судових та адміністративних органів. Вищі органи наділені правом керівництва і нагляду за діяльністю підпорядкованих органів, які, у свою чергу, наділені обов'язком визначеної службової підлеглості вищим. Законність правління забезпечувала виконання приватних і загальних інтересів шляхом обмеження державного свавілля, але це забезпечення носило, швидше, фіктивний характер, було «рефлексивною дією права», тому що державна влада реагувала на закон як на регулюючу норму її діяльності, а отже, і діяльності органів влади, а не займалася задоволенням суб'єктивних прав підданих.

Вищий рівень проникнення права в державну організацію (тобто, правову державу) Ф. В. Тарановський визначав як «принципове визнання юридичних відносин між державою та підданими у порядку правління і, виходячи з цього, встановлення суб'єктивних публічних прав громадян». Під «публічними суб'єктивними правами» він мав на увазі, швидше, політичні, за своєю суттю, права, а саме: право на участь у владі, право на свободу від влади і право на сприяння владі.

Під правом на участь у владі розуміються виборчі права громадян і права виборчих від населення державних органів. Це право подібно до сучасного розуміння політичного права громадян на вибори, за прямої і представницької демократії. На думку вченого, представництво населення у владі, а особливо його участь у законотворчому процесі, – просто необхідні, тому що влада, створюючи закон, не завжди враховує суспільні інтереси, бо в процесі здійснення влади рано чи пізно доводиться відступати від букви закону, щоб не викликати загальне невдоволення суспільства. Щоб запобігти суспільній кризі, слід надати громадянам можливість впливати на законотворчість, що тягне за собою і зміцнення законності правління.

До групи прав на свободу від влади Ф. В. Тарановський відносить ті права, до реалізації яких держава не повинна втручатися: свобода віросповідання, особиста свобода (свобода пересування і запобігання незаконного арешту), недоторканість житла, свобода і недоторканість приватної власності, таємниця приватного листу-

вання, свобода занять та промислів, свобода слова, друку, науки, зібрань та союзів. Як бачимо з наведеного переліку прав, класифікація прав особистості дещо відрізняється від існуючої в сучасному конституційному праві розподілу прав. Проте і зараз деякі вчені – юристи визначають його як умовний.

Права на сприяння владі, на думку Федора Васильовича, визначаються, залежно від завдань державної діяльності. Коли сутність правової держави зводили до правотворення, забезпечення особистої безпеки, судового захисту права, то сприяння владі проявлялося у праві на судовий захист і забезпеченні безпеки особистості і власності. Коли ж з'ясувалося, що держава повинна втручатися не лише у політичну сферу існування суспільства, а й і в економічну та культурну, обсяг цих прав почав розширюватися. Так, у системі організованого державою піклування про бідних виникає право піклування, при обов'язковій загальній освіті – право на освіту тощо. Тобто, залежно від поширення впливу на діяльність суспільства, цей перелік прав може розширюватися, або навпаки – звужуватися.

Визначаючи головні риси правової держави, Ф. В. Тарановський дійшов висновку, що правова держава може існувати лише при поєднанні законності правління і системи суб'єктивних прав, які доповнюють одна одну. Законність визначає правові форми прояву державної влади, а система суб'єктивних прав показує правові межі для прояву державної влади. Вчений пропонував встановити систему суб'єктивних прав у так званих основних (конституційних) законах, які стоять вище всіх інших (звичайних) існуючих у державі законів. Припиняти дію цих прав можна тільки у надзвичайних випадках, на ґрунті основних законів, що визначають компетенцію надзвичайного указанного права в порядку верховного правління. Таким чином, вчений визначив один з головних принципів конституційних (суб'єктивних) прав, що закріплені в сучасних конституціях демократичних країн: принцип невідчужуваності прав. Саме основні закони вказують межі втручання держави у громадянські права і встановлюють юридичні гарантії захисту прав для особи, наприклад, такі, як адміністративний позов.

Це проникнення права у державну організацію, на думку Ф. В. Тарановського, повністю залежить від рівня суспільної свідомості і встановлюється саме суспільством, яке протистоїть свавіллям влади. З цих позицій, вчений проаналізував і природно – пра-

вову, і позитивістську концепції та визначив, що вони помилково оцінювали роль державного суверенітету як головної ознаки держави у цьому обмеженні держави правом і зовсім нівелювали це поняття. Він довів, що право є норма соціальної поведінки, а державна організація є одним з елементів співіснування. Підпорядкованість держави праву не може викликати ніякого сумніву, навіть з точки зору логіки. Саме суспільство, відповідно до рівня свого розвитку, визначає рівень (міру) цієї підпорядкованості, і, з подальшим розвитком, на перший план виходить принцип безумовної абсолютної цінності людської особистості, яка підкоряється державній владі, у відповідності до правомірності прояву влади.

Отже, хоча Ф. В. Тарановський конкретно і не визначив поняття «держава», але він охарактеризував її суттєві ознаки, і, насамперед, виділив суверенітет, який назвав визначаючою ознакою. Він виступив проти положення теорії Г.Єллінека про суверенні і несuverенні держави, бо розглядав державу як юридичну особу, яка повинна мати і внутрішню, і зовнішню незалежність. Вчений також дав визначення відносинам федеральної держави та її частин, як системи і підсистем, що мають свої ознаки, і, головне, чим відрізняється союз держав (як система держав) від федерації – суверенітетом частин в союзі держав і його відсутністю – у федерації.